

К О Н Ц Е П Ц И Я

**за промени в нормативната уредба по прилагането на чл. 24
„Образование” от Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания**

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Въведение

II. Необходимост от Концепцията за промени в нормативната уредба по прилагането на чл. 24 „Образование“

III. Цел на концепцията

IV. Кратък анализ на действащата нормативна уредба в областта на образованието при специални образователни потребности

V. Състояние и тенденции на образованието при специални образователни потребности

VI. Предизвикателства и мерки за подкрепа в образованието – визия за необходимите нормативни промени и регламенти

VII. Заключение

I. Въведение

Конвенцията на Организацията на обединените нации (ООН) за правата на хората с увреждания (наричана по-нататък „Конвенцията“) е първият правнозадължителен международен инструмент в областта на правата на човека, по който Европейския съюз и неговите държави-членки са страни. Конвенцията изисква държавите, които са страни по нея, да закрилят и гарантират всички права на човека и основните свободи на хората с увреждания.

Конвенцията е ратифицирана от Европейския съюз на 23 декември 2010 г., а малко повече от година след това – на 10 февруари 2012 г., с обнародването на Закона за ратифициране на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, окончателно се гарантира предимството на нормите на Конвенцията пред вътрешното законодателство в случай на противоречие с него. Конвенцията предвижда предприемане на активни действия от страна на държавните институции за гарантиране правата на хората с увреждания и съобразяване с нейните стандарти. Основната правна последица е, че Конвенцията вече е част от вътрешното право на Република България.

Съвременното образование все повече излиза от общоприетото разбиране, което се обвързва с формалното обучение, и се осмисля като непрекъснат процес на включване на всеки човек в образователния процес независимо от неговия пол, здравословно състояние, произход, народност или етническа принадлежност. Осигуряването на условия за достъп до качествено образование и обучение е значим процес особено за децата с увреждания (със специални образователни потребности), тъй като предоставя възможност за пълноценна реализация на личния им потенциал. В този смисъл включващото обучение е крайно необходимо и е предпоставка за създаването на включващо общество.

Осигуряването на достъп до образование за всички деца, включването на уязвимите групи, е важен въпрос за българската политика в пълно съответствие с Конституцията на Република България. Подобряването на законодателството за образованието и свързаните закони, които да направят възможен подобрен достъп до образование и намаляване на броя на ранно напускащите училище, са сред основните приоритети на българския Парламент.

II. Необходимост от Концепцията за промени в нормативната уредба по прилагането на чл. 24 „Образование“

Прилагането на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания като част от вътрешното право на страната ни изисква спазването на ясен план за изпълнение на поетите задължения от Република България. Планът за действие (2012 – 2014), съдържа мерки за привеждане на нормативната уредба и политики в областта на хората с увреждания в съответствие с разпоредбите на Конвенцията и очертава конкретните стъпки на отделните държавни органи и заинтересовани страни. Една от тези стъпки е изготвянето и одобряването на концепция във връзка с прилагането на чл. 24 „Образование“ от Конвенцията. С този член се признава правото на хората с увреждания на образование при равни възможности, като се гарантира приобщаваща образователна система на всички равнища и улесняване на достъпа до обучение през целия живот.

За да се преодолеят критичните моменти, които сега съществуват в българското образование при преминаване от интегрирано към включващо обучение, е наложително:

- промяна на средата в детските градини и училищата, в която трябва да се включат децата със специални образователни потребности;
- наличие на готовност на педагогическите кадри в детската градина и в училището за работа с децата и учениците със специални образователни потребности;
- квалификация на педагогическите кадри за работа с деца и ученици със специални образователни потребности;
- реално участие на родителите в процеса на включващото обучение.

В отговор на очакванията от образованието пред българската образователна система стоят нови предизвикателства, а именно:

- усъвършенстване на нормативната уредба и преди всичко приемането на нов закон за предучилищното възпитание и подготовка и училищното образование;
- повишаване на специфичните изисквания към учебния процес по отношение на учебните програми, учебниците и учебните помагала;
- използването на специални технически средства, специализирани информационно-комуникационни технологии в обучението и на алтернативни средства за комуникация;
- разработване и въвеждане на система за управление на качеството в образованието;

- изграждане на ключови компетентности, ориентирани към развитие на детето през целия му живот;
- създаване на условия и мотивиране за учене през целия живот;
- утвърждаване на училища, чиито ценности се основават на принципите на толерантност, разбиране и равнопоставено приемане на различието, както и на единство в многообразието;
- развитие на професионалното образование и обучение, включително за уязвими групи, чрез осъвременяване на учебното съдържание в партньорство с браншовите организации;
- прилагане на система за валидиране на знания, умения и компетентности;
- промяна в статуса и осигуряване на възможности за развитие на педагогическите кадри;
- промяна на обществените нагласи към училището и педагогическите кадри;
- развитие на публично-частното партньорство;
- прилагане на интегрирани политики с други министерства и с институции за постигане целите на образованието.

Всичко това налага създаването на нова нормативна рамка, която да очертае развитието на детската градина и училището при съхраняване на традиционните достойнства на българското предучилищно възпитание и подготовка и училищно образование.

Настоящата концепция е разработена в съответствие с целите на Стратегията на Европейския съюз за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, Кохезионната политика на Европейския съюз за периода 2014-2020 година, конкретно с тематичната цел за инвестиране в образованието, училищното и извънучилищното обучение и професионална квалификация през целия живот.

Концепцията отговаря на изискванията и приоритетните направления на Националната програма за развитие на Република България: България 2020“ за повишаване на жизнения стандарт чрез конкурентоспособно образование и обучение, за създаване на условия за качествена заетост, социално включване и гарантиране на достъпно и качествено образование. Ориентирана е към реализиране на посочените в програмата политики и мерки за постигане на „всеобхватно, достъпно и качествено образование и обучение в училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка”.

Концепцията е и в съответствие с набелязаните широкообхватни мерки за равен достъп и качествено образование, залегнали в Националната програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006 – 2015 г.), и с Програмата на правителството на Република България „Държавност, развитие, справедливост”.

III. Цел на концепцията

Концепцията си поставя като основна цел извършването на промени в нормативната уредба в областта на образованието, насочени към реално гарантиране на равен достъп, равнопоставеност и включване на всяко дете и на всеки ученик в системата на образованието чрез учене през целия живот и пълноценно участие в социалния живот, с цел постигане на успешна реализация на пазара на труда.

Концепцията идентифицира ключови проблеми в тази област, които се нуждаят от актуална правна регламентация, така че да се посочат конкретни стъпки по изпълнение на изискванията на чл. 24 „Образование“, за да се постигне включваща образователна среда.

Включващото обучение е процес на осъзнаване, приемане и подкрепа на индивидуалността на всяко дете или ученик и на разнообразието от потребности на всички деца и ученици чрез активиране и включване на ресурси, насочени към премахване на пречките пред ученето и научаването и към създаване на възможности за развитие и участие на децата и учениците във всички аспекти на живота на общността. То може да се постигне чрез набелязването на мерки за привеждане на националното законодателство в съответствие с разпоредбите на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания.

IV. Кратък анализ на действащата нормативната уредба в областта на образованието при специални образователни потребности

Наличната нормативна уредба съдържа регламенти, насочени към създаване на условия за равен достъп до образование и обучение на децата и учениците, включително и на децата и учениците със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания.

Правото на образование е основен принцип, гарантиран от Конституцията на Република България (чл. 53, ал. 1). В съответствие с този принцип е и въведеното задължително училищно обучение до 16-годишна възраст. Основното и средното образование в държавните и общинските училища е безплатно. Държавата насърчава

образованието като създава и финансира училища, подпомага способни ученици и ученици със затруднения в обучението, създава условия за професионално обучение и подготовка.

Законът за народната просвета (ЗНП) в чл. 4, ал. 1 признава правото на всеки гражданин да получи образование и гарантира осъществяването му без дискриминация (чл. 4, ал. 2). Не се допускат ограничения или привилегии, основани на раса, народност, пол, етнически и социален произход, вероизповедание и обществено положение.

Съгласно чл. 17, т. 2 от Закона за интеграция на хората с увреждания (ЗИХУ), Министерството на образованието и науката (МОН) осигурява подкрепяща среда за интегрирано обучение на децата със специални образователни потребности.

В ЗНП е регламентирано интегрираното обучение на деца със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания в детските градини и училищата. Определена е възможността за интегрирано обучение на децата със специални образователни потребности – със сензорни, с физически увреждания, с множество увреждания, с умствена изостаналост, с обучителни трудности, с езиково-говорни нарушения, посредством създаване на подкрепяща среда в детските градини и училищата.

Съгласно чл. 21, ал. 2 от ЗНП детските градини са задължени да приемат деца със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания.

Съгласно чл. 27, ал. 1 и 2 от ЗНП учениците със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания се обучават интегрирано в училищата. Училищата са задължени да приемат деца със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания.

С поправка в ЗНП бе приета промяна, свързана с въвеждането на комбинирана форма на обучение, която ще осигури по-гъвкав индивидуален подход към децата със специални образователни потребности, съобразен с техните възможности, и ще улесни процеса на обучението им и тяхната социална реализация.

В Правилника за прилагане на Закона за народната просвета е регламентирано създаването на екипи за комплексно педагогическо оценяване към териториалните структури на министерството – регионалните инспекторати по образованието, и формиране на екипи от специалисти в детските градини и училищата, в които се обучават интегрирано деца и ученици със специални образователни потребности.

С Наредба № 1 от 23 януари 2009 г. за обучението на деца и ученици със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания се определя държавното образователно изискване за обучението на децата и учениците със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания.

Политиката за осигуряване на равен достъп до образование на всички деца до 18-годишна възраст и до завършване на средно образование се осъществява и чрез осигуряване на стипендии на учениците след завършено основно образование. Съгласно ПМС № 33 от 15.02.2013 г. месечни стипендии се предоставят и за подпомагане на ученици с трайни увреждания.

Осигуряването на равен достъп до образование на деца със специални образователни потребности и/или хронични заболявания ще продължи да се осъществява и чрез реализирането на политики и изпълнението на мерки от Стратегията за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система (2013 – 2020).

Сред политиките за превенция на преждевременното напускане на училище, разписани в Стратегията, е и политиката за осигуряване на достъп до качествено образование за деца и ученици със специални образователни потребности. За осъществяване на визираната политика са разписани следните мерки:

- създаване и ефективно функциониране на достъпни центрове, предоставящи адекватна подкрепа за всяко дете и ученик;
- развитие на капацитета на учителите от общообразователните училища и детските градини за работа с децата и с учениците със специални образователни потребности, както и на специалистите, работещи с деца и ученици, за прилагане на единна методика за оценяване на образователните им потребности;
- изграждане на педагогическа и специализирана подкрепяща среда за всяко дете и ученик за осигуряване на включващото обучение.

Политиките за интервенция на преждевременното напускане на училище, разписани в Стратегията за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система (2013 – 2020) включват и допълнителна подкрепа, която се предоставя на деца и ученици със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания. Предвидените в тази насока мерки са свързани с назначаване на педагогически съветници и/или психолози, и/или ресурсни учители в детските градини и училищата – при идентифицирана нужда.

В Закона за висшето образование (ЗВО) и в подзаконовата уредба са предвидени облекчени условия за достъп на хората с увреждания, за подкрепа и тяхната интеграция в системата на висшето образование: приемане при облекчени условия на лицата с трайни увреждания и намалена работоспособност 70 и над 70 на сто, успешно участвали в конкурсните изпити (чл. 68, ал. 3, т. 2); специални облекчения, регламентирани в правилниците на висшето училище, за студентите, докторантите и специализантите с трайни увреждания и намалена работоспособност 70 и над 70 на сто (чл. 70, ал. 2); освобождаване от заплащане на такси в държавните висши училища на лицата с трайни увреждания и намалена работоспособност 70 и над 70 на сто (чл. 95, ал. 6, т. 2).

В съответствие с чл. 3, ал. 1 и 2 от Постановление № 90 на Министерския съвет от 2000 г. на студентите с трайни увреждания, на студентите с двама родители с трайни увреждания, на студентите с един родител, който е с трайни увреждания, се отпускат стипендии от началото на първата година на обучение или от началото на месеца, следващ месеца, през който е възникнало основанието за получаването им, и се изплащат за 12 месеца за всеки месец поотделно. Стипендиите се отпускат без спазване на ограничението за успех не по-нисък от добър 4,00.

В съответствие с Наредбата за ползване на студентските общежития и столове студентите със 70 и над 70 на сто намалена работоспособност се настаняват в студентските общежития без класиране, студентите със 70 и над 70 на сто намалена работоспособност заплащат през цялата година 30 на сто от размера на месечния наем, както и 30 на сто от дължимия семестриален депозит.

В изпълнение на чл. 17, т. 2 от Закона за интеграция на хората с увреждания и в изпълнение на “Политика за всеобхватно, достъпно и качествено образование и обучение в училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка”, програма № 2 “Улесняване на достъпа до образование. Включващо образование” (от програмния бюджет на МОН) министерството осигурява подкрепяща среда за интегрирано обучение на децата със специални образователни потребности. МОН в съответствие с изискванията на Наредба № 4/01.07.2009 г. за проектиране, изпълнение и поддържане на строежите в съответствие с изискванията за достъпна среда на населението, включително за хората с увреждания, извършва следните дейности:

- изграждане на рампи или монтиране на подечни вертикални и наклонени платформи, като по този начин се осигурява достъп до входа на учебната сграда;

- адаптиране или изграждане на санитарни възли, като се осигуряват училищни тоалетни в съответствие с нормативните изискванията;
- ремонт на прилежаща инфраструктура;
- изграждане и монтиране на асансьорни уредби.

Гореизложеното изяснява целите и обхвата на националните програми за достъпна архитектурна среда, а размерът на финансирането им се определя ежегодно с РМС, с което тези програми се приемат. От 2011 г. общият размер на разходите за националните програми за развитие на средното образование се включва и утвърждава по бюджета на МОН и включва всички държавни училища, които са финансирани чрез Министерството на младежта и спорта, Министерството на културата и Министерството на земеделието и храните.

V. Състояние и тенденции на образованието при специални образователни потребности

МОН определя като свой приоритет развитието на политики и мерки за осъществяване на включващо обучение в детските градини и училищата. Те трябва да посрещат адекватно нуждите на децата и учениците и да оказват необходимата им подкрепа в предучилищното възпитание и подготовка и в училищното образование. Голяма част от тези мерки са насочени към развитие и прилагане на интегрирани политики за ранно детско развитие на децата с оглед по-пълно обхващане и подобряване на подготовката им за включване в образователната система.

Държавата провежда политиката си за достъп до образование и по-пълно обхващане на децата в училище като осигурява и безплатни учебни помагала за подготвителна група, безплатни учебници и учебни помагала за учениците от I до IV клас, безплатни учебници за учениците от V до VII клас. Предоставянето на безплатни учебници и учебни помагала е стъпка към намаляване на броя на отпадащите от училище ученици в затруднено социално положение и е израз на равностойното отношение към всички деца и ученици. Осъществява се и задължителна предучилищна подготовка на децата две години преди постъпването им в първи клас. Въвеждането ѝ цели равен старт на всяко дете. Тя допринася за ранната социализация на децата и за развитие на уменията, необходими при постъпване в първи клас.

От 2006 г. в страната функционират 28 ресурсни центъра за подпомагане на интегрираното обучение и възпитание на деца и ученици със специални образователни

потребности (по един във всяка област). Чрез специалистите на тези центрове се осъществява ресурсна подкрепа на децата и учениците в детските градини и училищата в съответствие с техните индивидуални потребности и възможности.

В резултат от интензивния процес на интегрирано обучение от началото на 2004 година до края на 2013 година броят на децата и учениците със специални образователни потребности, които се обучават интегрирано в детските градини, общообразователните и професионалните училища, е нараснал 18 пъти, а броят на специалистите – ресурсни, учители, психолози, логопеди, слухово-речеви рехабилитатори, педагози за зрително затруднени деца и ученици – 12 пъти.

В последните години се наблюдава увеличаване на активността на педагогическите кадри, работещи с деца със специални образователни потребности, особено на педагогическите кадри от ресурсните центрове за подпомагане на интегрираното обучение и възпитание на деца и ученици със специални образователни потребности, да повишават квалификацията си и професионалните си компетентности чрез различни курсове, семинари, участия в конференции, кръгли маси и други форуми. Основно обучението и квалификационните дейности се провеждат от представители на висши училища или от организации с опит в областта на интеграцията и включващото обучение на деца със специални образователни потребности, или като вътрешно-квалификационни форми в самите ресурсни центрове. През последните три учебни години общият брой на всички организирани и/или проведени от ресурсните центрове обучения е 1501 и в тях са участвали общо 4624 педагогически специалисти, работещи с деца и ученици със специални образователни потребности.

Съгласно чл. 24 от Конвенцията държавите - страни по конвенцията се задължават да предприемат подходящи мерки за привличане на работа на учители, включително такива с увреждания, които да са квалифицирани да обучават професионалисти и други служители за работа на всички равнища на образователния процес. В тази връзка са организирани дейности по Проект BG 051PO001-3.1.03 „Квалификация на педагогическите специалисти”. Организирано и проведено е обучение на педагогически специалисти за формиране на знания, умения и компетентности за работа с деца и ученици със специални образователни потребности. Целевата група е 4400 педагогически специалисти, от които до края на месец октомври 2013 г. са обучени 3566.

През учебната 2012/2013 година специалните педагози започнаха работа по 11 нови рамкови учебни програми за изготвяне на индивидуални образователни програми по

учебни предмети от културно-образователни области за ученици с умствена изостаналост (умерена, тежка и дълбока) и с множество увреждания; 5 рамкови учебни програми за изготвяне на индивидуални образователни програми по учебни предмети от културно-образователни области и 3 учебни програми по специални учебни предмети за деца и ученици с нарушено зрение и с множество увреждания; 8 рамкови учебни програми за изготвяне на индивидуални образователни програми по учебни предмети от културно-образователни области и 5 учебни програми по специални учебни предмети за деца и ученици с увреден слух и с множество увреждания; 2 учебни програми по специалните учебни предмети за деца и ученици с нарушено зрение; 5 учебни програми по специалните учебни предмети за деца и ученици с увреден слух.

МОН предприема действия и мерки с оглед използването на жестомимичен език при обучението на децата с увреден слух. На този етап в учебните планове на специалните училища за деца с увреден слух (за началния етап на основното образование и за прогимназиалния етап на основното образование) е включено изучаването на жестомимичен език в часовете по СИП с оглед използването му като помощно средство при преподаването и усвояването на учебния материал.

Ежегодно се осигурява подкрепяща среда за провеждане на националното външно оценяване и на държавните зрелостни изпити за ученици със специални образователни потребности (учители консултанти, удължено време за изпитите, изготвяне на материали на брайл, използване на говореща програма, компютър и др.).

В изпълнение на дейностите, заложи в Националната програма за закрила на детето – 2010 г. и Националната програма за гарантиране правата на децата с увреждания (2010 г. – 2013 г.), МОН извърши проучване на процеса на интегрираното обучение и на неговия ефект върху децата и учениците със специални образователни потребности и техните семейства. Проучването имаше за цел да определи тенденциите и постиженията в процеса на интеграция на децата със специални образователни потребности, както и проблемите, с цел предприемане на мерки за тяхното решаване. Резултатите от проучването позволиха да се набележи процес на преминаване от интегрирано към включващо обучение и да се очертаят мерки, които трябва да са в основата на промяната в нормативната уредба и да са в синхрон с изискванията на чл. 24 от Конвенцията.

VI. Предизвикателства и мерки за подкрепа в образованието – визия за необходимите нормативни промени и регламенти

Успешното осъществяване на интегрираното обучение на децата и учениците със специални образователни потребности е основата, на която се изгражда нова образователна политика и качествено нов процес в българското образование – преход от интегрирано към включващо обучение. Включващото обучение е както философия, така и политика, която се стреми да реформира общообразователните училища и детските градини и да ги направи достъпни за всички деца, за да може всяко дете да е равнопоставено, да постигне качествено образование и да се подготви по най-пълноценния начин за бъдещия си обществен живот и за реализацията си на пазара на труда чрез провеждане на политика за учене през целия живот.

Отправна точка на политиката за включващо обучение са две основни човешки права – правото да бъдеш различен и правото да избираш. Съвременното училище се определя като училище за всички, което поема отговорност за всички деца, включително и за децата със специални образователни потребности, като осигурява качествено обучение и възпитание, подкрепа за социалното им включване и така допринася за постигането на повишено качество на живот.

Нормативната уредба трябва да предвиди система от подходящи мерки за подкрепа, за да се осигури максимален достъп на всички лица с увреждания до подходящите форми на обучение, с цел развитие на пълния размер на потенциала, таланта и творческите им възможности. Мерките по-долу, които са предвидени в резултат на проучването и на създадените добри практики у нас, трябва да намерят своето място в съответните нормативни актове и документи. Те трябва да се прилагат като се отчитат основните права на човека, основните свободи и човешкото многообразие. Те трябва да осигурят на децата и хората с увреждане признаването или упражняването на всички права и основни свободи, наравно с всички останали. Мерките трябва да са в пълна степен ефективни и приложими в практиката.

1. Подкрепяща среда

Важна част от включващото обучение е въпросът за достъпността на детските градини и училищата не само в контекста на физическата достъпност, която е проблем в България, но и по отношение на използваните форми на комуникация, осигуряване на необходимата подкрепа и пр. Така например чл. 24, ал. 3 от Конвенцията изисква от

страните по нея да подпомагат изучаването на Брайловата азбука, алтернативни методи, средства и формати на комуникация, ориентация и умения за придвижване и др., улесняване на усвояването на езика на знаците, използване на най-подходящите езици, методи и средства. За целта, страните по конвенцията следва да предприемат адекватни мерки за подбор и наемане на учители, включително учители с увреждания, както и да обучават персонала и специалистите, ангажирани в образователната сфера. Подобни обучения освен, че развиват нови нагласи в обществото, подпомагат и въвеждането на алтернативни модели и подходи за подкрепа на лицата с увреждания в образователната сфера.

В нормативната база е необходимо да се регламентира изискване за интерактивна класна стая/занималня с оглед осигуряване на гъвкави подходи и форми на работа според потребностите на децата и учениците и осигуряване на подходяща ресурсна стая с необходимото оборудване за индивидуалните занимания с детето или ученика.

2. Екипна работа

Задължително условие за екипната работа е сътрудничеството и обмяната на информация за детето и ученика. Необходимо е по-ясно разпределение на задачите и отговорностите на участниците в екипа.

Ясно вменяване в задълженията на директора на детската градина или училището определянето на координираща функция за екипна работа с детето или ученика с оглед разпределянето на задачите и отговорностите.

Партньорство специалисти - родители

Необходим е нов подход за включването на родителите като партньори в процеса на преминаване към включващо обучение. В процеса на интегрираното обучение детските градини и училищата изцяло разчитат на специалистите от ресурсните центрове, което поставя тези специалисти, децата и учениците в ситуация на изолация от общността на детската градина или училището. Това прави едностранен процесът и намалява ефективността на социалното включване.

Специалистите освен с конкретната работа с детето имат функцията да консултират родителите във връзка със специфичните затруднения на детето. Трябва да се утвърди и практика за информиране на родителите на всеки етап от процеса на обучение на детето, както и постоянно, активно включване на родителите в екипните срещи в детската градина и училището.

Това е пряко свързано с осигуряването на достатъчен брой специалисти, което да

позволи качествено осъществяване на тези функции.

3. Ресурсни учители, специалисти, учители

Една от най-слабите страни в организацията на ресурсното подпомагане е свързана с графика за преподавателската заетост на специалистите, и най-вече на ресурсните учители. Спецификата на работата не позволява абсолютно равномерно и балансирано разпределение на броя на децата/учениците, броя на детските градини/училища и т.н. за всеки ресурсен учител. Въпреки това се налага изводът, че липсва единен подход както при определянето на групата за съответния ресурсен учител – по отношение на броя на децата в групата съобразно вида и тежестта на увреждането или нарушението, така и при определянето на броя на детските градини или училищата и тяхното местоположение, които обслужва един ресурсен учител.

Ресурсният учител се утвърди като специалист, който е съществена част от екипа на педагогическите специалисти. Същевременно остава необходимостта от точно дефиниране на неговата роля и функции в зависимост от потребностите на детето или ученика и определянето на необходимата му компетентност, за да отговори на тези потребности.

Отчитаме факта за неумението или нежеланието на една част от учителите в детските градини и училищата да работят с деца и ученици със специални образователни потребности. Необходима е не само промяна на нагласи и изграждане на култура за приемане на различието, но и обучения за познаване на проблема и умение за неговото решаване.

В тази връзка ресурсните центрове трябва да запазят специфичната си консултативна роля на медиатори, улесняващи процеса на сътрудничество между участниците в процеса на включващо обучение. Това е особено важно за малките и отдалечените общини, в които липсват необходимите специалисти за подпомагане на обучението на децата и учениците със специални образователни потребности.

4. Оптималният брой деца и ученици със специални образователни потребности, с които може да работи един логопед и/или психолог е от 20 до 30 деца и ученици. В същото време не е удачно да се определя оптимален брой деца и ученици със специални образователни потребности, с които да работи един ресурсен учител, тъй като това зависи от потребностите на всяко едно дете или ученик със специални образователни потребности. По-скоро може да се даде предложение подкрепата от ресурсния учител и работата на учителя от детската градина и общообразователното училище да се подпомогне от личен асистент, асистент/помощник на учителя (асистент на учителя).

5. Ранно включване и ранна интервенция на децата и учениците

Като цяло детските градини имат положителна нагласа към процеса на включващото обучение, но се чувстват по-неподготвени за него в сравнение с училищата, с което се обяснява и по-голямата категоричност и настояване на директорите и учителите в детските градини за провеждане на обучения за работа с деца със специални образователни потребности, за намаляване на общия брой на децата в група, за осигуряване на специалисти и увеличаване на броя на часовете за работата на специалистите.

Съществува тенденция на разширяване обхвата на децата за включващо обучение в детските градини, което води до необходимост от определяне на **индикатори за ранно откриване на затруднения** пред обучението и развитието на детето.

Големият брой деца в една група, спецификата на организацията на физическата среда в детската градина и недостатъчният брой специалисти за работа с деца с различни затруднения значително затрудняват прилагането на индивидуален подход.

Необходимо е да се разпише специфична задача на участниците в обучението на децата в детската градина да работят в екип за определяне на индикаторите за затрудненията. Поради това, че детските градини нямат достатъчен капацитет за екипна работа е необходимо да се апробират методики за ранно разпознаване, да се провеждат обучения за детските учители и да се насочват повече специалисти в детската градина. Възможно е да се предвиди специфична работа в малка група в рамките на групата в детската градина с деца, които имат индикации за обучителни затруднения, както и осигуряване на подходящи условия в детската градина за индивидуална работа с децата, които се нуждаят от такава.

6. Обучение и подготовка на педагогическите специалисти

Сериозна е необходимостта от провеждане на **специализирани обучения** за психолози, логопеди и ресурсни учители. Има остра необходимост от специализирани обучения за учителите в детските градини и училищата за работа с деца и ученици със специални образователни потребности.

Наложително е да се обсъдят с представители на висшите училища възможностите за въвеждане на модули в базовото обучение във висшите училища за специалностите с педагогически профил за работа с деца със специални образователни потребности и продължение на квалификационните програми на МОН.

Да се предвиди възможност в новите нормативни актове да се определи предоставянето на супервизия на екипите от специалисти в детските градини и училищата

от страна на регионалните инспекторати по образованието – РИО.

7. Комплексна грижа

Необходимост от осигуряване на комплексна грижа от различни специалисти във връзка с образователни, здравни и социални потребности в самата детска градина и в самото училище – лични асистенти, социални асистенти, рехабилитатори, терапевти и др.

Да се предвиди възможност в задълженията на директора на детската градина и на училището да осигури координираща функция в процеса на включващото обучение и привличането в екипа на специалисти от наличните и достъпни местни ресурси.

В общинските стратегии и в бюджетите на общините в средствата за финансиране на социалните услуги в общността да се предвидят и **средства за финансиране на интегрирана услуга** с оглед осигуряването на специалисти, например лични асистенти, социални асистенти, рехабилитатори, терапевти и др., за включване при необходимост в екипа на детето или ученика.

8. Допълнителни занимания

Данните показват, че за децата и учениците със специални образователни потребности е необходимо да се осигурят условия за включване в занимания по интереси и в дейности за ангажиране на свободното време, както и да се провеждат дейности за професионално консултиране и ориентиране за ученици със специални образователни потребности.

9. Индивидуални образователни програми

На много места се наблюдава **формален подход и неразбиране** на ролята и функциите на индивидуалната образователна програма. В рамката на сегашната индивидуална образователна програма, която се прилага от екипите в детските градини и училищата, се съдържат елементи от учебния план, учебните програми по учебни предмети, формите на обучение, което създава объркване в системата и е предпоставка за формалното отношение към програмата от страна на специалистите.

За целите на ефективното обучение и за проследяването на динамиката в развитието на децата и учениците е необходимо да се разработи **план за подкрепа**, който да съдържа и други форми на подкрепа, които се определят за конкретното дете или ученик, например социален асистент, рехабилитатор и т.н.

10. Насочване на ресурсите там, където е детето

Налице е готовност от страна на директорите на детски градини и училища да назначат свои, постоянни екипи за работа с децата със специални образователни

потребности, да поемат инициативата и отговорността за прехода от интегрирано към включващо обучение. От друга страна, учителите от детските градини и училищата са по-малко и по-непълно ангажирани в работата с децата и учениците със специални образователни потребности в сравнение с ресурсните учители, психолозите и логопедите. Същевременно обаче те изразяват желание за допълнително обучение и подкрепа.

Във връзка със заявените от Правителството на Република България нови приоритети в програмата *„Държавност, развитие, справедливост“* в условията на променени изисквания към достъпа и към качеството на училищното образование в Република България като държава членка на Европейския съюз подкрепата в обучението изисква непосредствен достъп до ресурсите и базирането им в образователната среда, която е възможно най-близо до децата чрез развите на включващи училища. Основополагащи принципи на тази политика са: ориентираност към интереса и към мотивацията на детето и на ученика; равен достъп и включващо образование на всяко дете и на всеки ученик; автономия за провеждане на образователни политики, самоуправление и децентрализация.

Осъществяването на политика на автономия за провеждане на образователни политики, самоуправление и децентрализация изисква процесът на включване да се предвиди като инициатива и отговорност на самата детска градина и на самото училище. Министерството на образованието и науката апробира тази политика чрез реализирането на проект BG051PO001-4.1.07 „Включващо обучение“ (2012 – 2014 г.), който се изпълнява успешно на територията на цялата страна. Целта му е осигуряване на подкрепяща среда за равен достъп до образование и за отваряне на образователната система с оглед осъществяването на включващо обучение. Към финала на проекта се очаква да се отчетат добрите практики и да се направи подготовка за устойчиво продължаване на всички негови дейности – постепенно заложеното в проекта да обхваща все повече училища и детски градини и все повече деца и ученици със специални образователни потребности. Той съдържа шест основни дейности, с които се цели: да се постави фокус върху ранното разпознаване и ранното въздействие (ранна интервенция) на децата в детските градини с оглед превенция на обучителни трудности; да се апробира модел за повишаване на капацитета на общообразователните училища за осъществяване на включващо обучение; да се апробира модел за реформиране на специалните училища за деца със сензорни увреждания с цел превръщането им в институции, подпомагащи процеса на включващо обучение в общообразователна среда; да се апробира нов модел на организация и функциониране в избрано пилотно училище-интернат, чрез който се предвижда

закриването на интерната в училището и осигуряването на комплексна образователна и рехабилитационна подкрепа на децата с множество увреждания; осигуряването на образователна подкрепа на децата от специализираните институции, включени в процеса на деинституционализацията. Работата по проект „Включващо обучение” е в синхрон с държавната политика за равен достъп до качествено образование на деца и ученици със специални образователни потребности, за социално включване и за деинституционализация. Тъй като дейностите очертават цялостния процес на обучение и образование и непрекъснатата подкрепа, целяща развитието на пълния потенциал на всяко дете и ученик със специални образователни потребности, те трябва да намерят своето продължение в широката практика, което означава, че трябва нормативно да бъдат подкрепени.

Крайната цел на включващото обучение е насочена към успешно обучение, развитие на всяко дете и ученик и реализация на пазара на труда. Постигането на тези цели зависи от повишаването на капацитета на всички участници в процеса на включващото обучение – логопеди и психолози, специални педагози и рехабилитатори, учители от съответните детски градини и училища, и родители с оглед създаване на подкрепяща образователна среда.

Държавите - страни по Конвенцията, се задължават да се съобразяват във всички свои политики и програми с изискванията за защита и насърчаване на човешките права на хората с увреждания. Съгласно чл. 24, при реализирането на това право, държавите - страни по Конвенцията, гарантират, че хората с увреждания получават нужната им подкрепа, в рамките на системата за общо образование, с оглед улесняване на тяхното ефективно образование.

Политиката на МОН на този етап е насочена към създаване на условия за развитие и утвърждаване на включващото обучение. За целта този процес ще намери своето **нормативно регламентиране в проекта на новия закон за образованието, както и в редица подзаконовни нормативни актове.**

Нормативната рамка за включващото обучение трябва да съдържа общи положения, в които се акцентира върху основната цел на образователната система – създаване на условия за равнопоставено включване в качествено образование на всички деца и ученици в съответствие с техните индивидуални потребности и възможности. С нея трябва да се

определят основните принципи и цели на включващото обучение и видовете включване в общообразователната среда.

С оглед осигуряването на подкрепяща среда и постигането на целите на включващото обучение **в нормативната база трябва да се уредят и следните принципи въпроси:**

1. Дефиниране на ролята на детската градина и училището за осъществяване на включващото обучение: при осигуряването на подкрепящата среда за обучението на децата и учениците със специални образователни потребности и на екипната работа на специалистите – развиване на включваща култура, включваща политика и включващи практики.

2. Определяне на изискванията към условията на училищната среда – модифициране и адаптиране на училищната среда съобразно индивидуалните особености и потребностите на децата и учениците, включително чрез създаване на разумни улеснения; адаптиране на класните стаи – оформяне на сектори с различно функционално предназначение съобразно спецификата на обучението и включването на децата и учениците с различни увреждания и затруднения.

3. Регламентиране на комплексното педагогическо оценяване и на функционалната оценка на потребностите на децата и учениците:

- основни цели и изисквания към оценяването;
- определяне на критерии по отношение на инструментариума за оценяването;
- създаване, функции и модели на функциониране на мултидисциплинарния екип;
- видове оценяване;
- въвеждане на модел за ранно оценяване на образователните потребности на децата от предучилищна възраст и за превенция и ранна интервенция на обучителните им затруднения;
- интерпретиране на данните от оценяването;
- образователно планиране – изготвяне на индивидуални планове и на индивидуални програми;

4. Определяне на специфичните изисквания към учебния процес:

- изисквания към учебните програми по учебните предмети от общообразователната подготовка;
- изисквания към учебните програми, ориентирани към професионалното насочване, кариерното развитие и придобиването на професионална подготовка;
- изисквания към специалните учебни програми по специалните учебни предмети;
- изисквания към учебниците и учебните помагала;
- съвременни техники и подходи в обучението;
- изисквания към оценяването на учениците с различни специални образователни потребности в процеса на обучението;
- използване на специални технически средства и специализирани информационно- комуникационни технологии в обучението;
- използване на разнообразни форми на комуникация (аудио, видео, картини, алтернативни писмени знаци и др.);
- подготовка на децата и учениците със специални образователни потребности за самостоятелен и независим живот и за реализация на пазара на труда.

5. Определяне на спецификите при обучението на децата и учениците с различни специални образователни потребности.

6. Подобряване на възможностите за придобиване на професионална подготовка.

7. Дефиниране на ресурсната подкрепа, функциите и координацията на дейностите на специалистите в процеса на включващото обучение.

8. Определяне на условия за валидиране на знания, умения и компетентности, придобити чрез неформално обучение.

9. Определяне на ролята и регламентиране на нови функции на ресурсните центрове в условията на включващо обучение.

10. Определяне на ролята на родителите на децата и учениците със специални образователни потребности и участието им в процеса на включващо обучение.

11. Регламентиране на нови функции на специалните училища за деца със специални образователни потребности, насочени към обучение на деца с тежки и с множество увреждания, подготовка за реинтегриране и ресурсна подкрепа на децата и

учениците със специални образователни потребности в общообразователна среда и методическа подкрепа на педагозите, работещи с тези деца и ученици.

12. Определяне на изискванията към задължителната документация във връзка с включващото обучение.

13. Осигуряване на възможности за въвеждане на подходящи форми на обучение във висшите училища, подготвящи педагогически кадри, както чрез различни дисциплини в бакалавърската степен, така и чрез допълнителни квалификации и магистърски програми, за усвояване на практически умения за работа с деца и ученици със специални образователни потребности.

VII. Заключение

Осигуряването на равен достъп до образование, повишаването на качеството на образованието и отварянето на образователната система са най-значимите стратегически направления в образователната политика. Обхващането на всяко дете с увреждане в предучилищна и училищна възраст в образователната система и изграждането на съответната подкрепяща среда за него е основна дейност за достъп до качествено образование. Равният достъп до качествено образование е пряко свързан със създаване на условия за устойчиво развитие – създаване на условия и среда на училищно и университетско ниво, но и изграждане на система от услуги и подходяща инфраструктура с цел да се подпомогне и улесни упражняването на правото на образование за всеки. Това може да се постигне като се прилагат принципите на включващото обучение за децата, учениците и студентите при разработване на образователни програми, отпечатване на учебници, подготовка на учители и осигуряване на архитектурен, информационен и комуникационен достъп в училищата и университетите.

Европейската стратегия за хората с увреждания за периода 2010-2020 г.: Подновен ангажимент за Европа без бариери, поставя началото на процес по предоставяне на възможности на хората с увреждания, така че те да могат да участват в пълна степен в обществото равноправно с останалите. Тя поставя в центъра на вниманието си премахването на бариерите в осем основни области на действие: **достъпност, участие, равенство, заетост, образование и обучение, социална закрила, здраве и външна дейност**. Институциите на Европейския съюз и държавите-членки се призовават да

работят съвместно по линия на стратегията за изграждането на Европа без бариери за всички.

Синхронизирането на нормативната уредба към стандартите на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания ще бъде продължителен процес, в рамките на който могат да бъдат планирани промени в нормативните актове в областта на образованието или изготвяне на нови такива.

Предвижданите в настоящата концепция нормативни регламенти са насочени към реализирането на правото на образование без дискриминация и при равни възможности чрез изградена подкрепяща среда и осигурени условия за обучение през целия живот.

По-голямото инвестиране в децата сега и тяхното благоденствие днес е нашето икономическо и социално бъдеще утре.